

(ölm. 988), Kalabadi'nin (ölm. 990) ve Hucviri'nin (ölm. 1072) eserlerinde ayrıntılarla anlatılmıştır. Bu yazarların tümü semayı farklı öğelerini öne çıkararak ele almışlardır.

Semanın savunulduğu ikinci dönem 11. yüzyıla tekabül eder. Bu dönemde Kuşayri (ölm. 1074) ve büyük İslami Sistematik İlahiyat uzmanı Abu Hamid Muhammed el Gazali'nin eserleri öne çıkmıştır. Gazali'nin eserlerinde Sufilik, Ortodoks İslam'ın öğretisi sistemleri arasında kesin bir yere sahiptir. Gazali bir Sistematik İlahiyat uzmanıdır ve bütün İslam ilahiyatı bilgilerini düzenli olarak yazıya dökmeye çalışmıştır. Ancak diğer İslam düşünürlerine göre onun eserleri değindiği hiçbir konunun sınırlarını iyi çizememiş ve bu konuların daha fazla düşünülmesi için aralık kapı bırakmamıştır. Sema konusuna değindiğinde de tavrı aynı olmuştur. Gazali, bir taraftan semanın bir ibadet olduğundan bahseder, sınırlarını çizer ancak bir diğer taraftan başka teorik yorumların yapılmasına karşıdır. Şöyle yazar:

Müzik ve şarkı insanın kalbine dokunur ve büyük etki eder. Müziğin ruhu insanın kalbine eriştiği vakit, onu susturmadan edemez. Kalp, kulaklarla duyduklarına itaat eder. İnsana zevk veren ahenkli nağmeler, gönüllerde saklı olan güzellik ve çirkinlikleri açığa çıkarır. Her kaptan içindeki sızar, sema eden kişinin içinde ne varsa dışına o sızar. Sima kalbe ulaştıncı, kalpte galip olan ne ise, onu harekete geçirir (el-Gazali, 1999, s. 27).

Gazali bu metinde müziğin insan bedeninde yaptığı etkiyi anlatmaya çalışmış, bunu da müziğin insanın kalbinde uyandırdığı güzel hislerden yola çıkarak yapmıştır. Yazı şöyle devam eder:

“Öncelikle müzik hakkında şunu bil! Müzik kalpte vecit denilen bir hal doğurur. Vecit de insan vücudunun hareketlenmesini, ellerin birbirine çarpılmasını ve raks edilmesini sağlayarak bir his ortaya çıkarır.” (agy, s. 28)

DÖNEN EDEN BİR İLAH: SEMA

Semanın Tarihi

Mevlevilerin semasının ortaya çıktığı tarih tam olarak bilinmemektedir. Sema kelimesi yabancı dillere “dans” ya da “Sufi dansı” olarak çevrilir. Sema, Sufiliğin başlangıcından beri var olmuştur ve anlamı ve icra edilmesi hakkında hızlıca yorumlar yazılmıştır. Sema kelime Arapça üç harf ile yazılır (sîm, mîm, ayin). Kelime anlamı “dinlemek”tir. Allah'ın birbirinden güzel isimleri (Allah'ın doksan dokuz ismi) arasında Allah, “Mükemmel Dinleyen”dir. O, aynı zamanda Gören'dir, Konuşan'dır ve Açığa Çıkaran/İfşa Eden'dir. Allah bu yüzden konuşan ve dinleyendir. O'nun kelamı keymetlidir, bu yüzden dinlenir. Bu iki eylem de Allah'ta mevcuttur. Allah mutlak ve ebedi dinleyendir. İnsanlar da tanrılarının bu eylemini örnek olarak alırlar. Allah'ın bu kelam eden ve dinleyen kimliği, büyük felsefeci ve mistik İbni Arabi (ölm. 1240) tarafından işlenmiştir, öyle ki bu iki eylem tek eyleme dönüşmektedir (Cevenini, 2007).

Ruhaniyet, müzik ve şiirin iç içe geçmesi ile icra edilen sema, Sufi literatürüne teknik olarak 9. yüzyılda Bağdat'ta girmiştir. Sufiler tarih boyunca üç dönem semanın şeriata uygun olmadığı suçlaması ile karşı karşıya kalmışlar ve semayı doktrinel olarak derinleştirmek zorunda kalmışlardır.

Bu suçlama ilk kez 10. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu döneme ilişkin bilgiler, Sulami'nin (ölm. 941) sema hakkında yazdığı *Kitâb al-Samâ'* (Sema Kitabı) eserinde, Abu Talib el-Makki'ni' (ölm. 996), Sarrac'ın

İslami ilimler uzmanı olan bu yazar, müziğin insanı vecit haline soktuğu konusunda yargısal ve doktrinsel bir temel oluşturmuştur.

Sema hakkında çokça yazılar yazılan üçüncü dönem 13. yüzyılda başlar. Ahmet Cami (ölm. 1142), Ruzbihan Bakli Şirazi (ölm. 1209), Necmeddin Kübra (ölm. 1221), Kaşani (ölm. 1329) ve 14. yüzyılda yaşamış olan Ahmed Tusî adlı yazarlar bu döneme aittirler. Bu dönemin sonunda sema, Sufilik öğretisinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye başlanmış ve yazarların çoğu tarafından böyle kabul edilmiştir. Nitekim bu uygulamanın şeriata uygun olup olmadığına yönelik tartışmalar devam etmiştir. Sema ritüelinde kullanılan giysilerin İslam Şeriatı'na uygun olmadığı şeriat uzmanları tarafından her zaman ifade edilmiştir. 12. yüzyılda İbni Cevzi (ölm. 1200) ünlü *Talbîs İblis* (Şeytanın Düşünceleri) eserinde semayı ruhsal bir ibadet olarak yargılamış; müzik ve dansın İslam'a zıt olduklarını belirtmiştir. Nitekim İslam öğretilerinde, dua sırasında enstrümanlar ile müzik çalınması yasaktır.

Bu genel yasak yine de bazı şeriat ekollerinin bazı Sufi meclislerinde müzik ve müzik aleti kullanılmasının önüne geçememiştir. Sufiler ve İslam Şeriatı uzmanlarının en anlaşılmadıkları nokta bu, yani Sufi meclislerinde dini amaçla müzik kullanmaları olmuştur. Şeriat ekolleri birbirinden farklı yargılara varmıştır: bazıları müziği haram ilan edip Sufileri müzik yapmaktan men etmiş, bazıları ise bunun caiz olduğunu bildirmiştir. Sufiler ise kendi namlarına sadece müzik, şiir ve "dansın" birleştiği bu uygulamalarını destekleyecek "şer'i ve ruhani kaynaklar" bulmaya çalışmışlardır.

Sema ve uygulanması hakkında düşüncelerin öne sürüldüğü son zaman diliminde Rumi'nin karakteri ve onun bu vecit dansını nasıl değerlendirdiği öne çıkmış, daha sonra da Konyalı bu hocanın müritleri olan Mevleviler tarafından bu konu asırlar boyunca açıklanmıştır. Rumi'nin bu ruhani olguyu yoldaşı, dostu ve mürşidi olan Şems'ten

öğrendiği sanılıyor. Rumi, Şems ile karşılaşmadan önce babasının öğretilerine bağlıydı; daha sert, müzik ve dansla ilgilenmeyen, hiç sema yapmamış biriydi ve muhtemelen de değişmeyecekti. Ancak hakkındaki hagiyografik yazılar, Rumi'nin ilahi tutkusunu sema ile ifade etmeyi öğrendiğini açıkça yazmaktadır.

Eflaki'nin kaleme aldığı değerli hagiyografik yazıda, Rumi'nin kaç kez sema yaptığını okuyan okuyucu oldukça şaşırır. Bu eserden yola çıkan Tahsin Yazıcı da (1964) Rumi'nin semayı nasıl açıkladığını kaleme almıştır. Yazıcı'nın makalesinde Rumi'nin semaya başlaması ile ilgili iki farklı düşünceye değinilir. Rumi'nin semaya Şems'i tanıdıktan sonra başlaması çok kişi tarafından kabul edilir. Ancak Eflaki'nin kaleme aldığı ve Yazıcı'nın da altını çizdiği gibi Rumi, dostu Şems ortadan kaybolduktan sonra bu ritüelin parçası olan giysilerle sema yapılmasını emretmiştir. Şems'in dünyadan yok oluşu ile Rumi sema törenlerini kurumsallaştırmıştır. Sema bundan sonra koreografik olarak gelişmeye başlamıştır. Yazıcı, Rumi'nin semasının hem bireysel hem de toplu halde icra edilebileceğini yazar. Semanın bireysel olarak icrası ile ilgili birçok hagiyografik yazı vardır. Rumi, Konya çarşısındaki birçok hamamda ya da sokakları dolduran camilerde sema yapıyordu. Bazen duyduğu basit ve manasız sesler ruhunda ilahi anıları canlandırıyor, derin bir hisle sarsılıyor ve vecit dansına başlamaktan kendini alıkoyamıyordu. En olmadık anlarda bile sema yapma arzusu hissediyor ama kendini zincirlemeye çalışıyordu. Rumi'nin bir keresinde ilahi bir tutku ve olağanüstü bir vecit halinde sema etmeye başladığı ve durmaksızın kırk sekiz saat semaya devam ettiği söylenir. Sema, Konya şehrinin ileri gelenleri ve bu ruhsal ortamın yoğunluğunu solumak isteyen halkın huzurunda, toplu olarak daha kurumsal ve resmi bir şekilde de icra edilebilirdi. Semanın bu şekilde icra edilmesi, tarikatın ilk yıllarında bile sadece tarikat mensuplarına özel bir olgu olmadığının bir kanıtı-

dır. Sema tarikatın ilk dönemlerinde icra edilmeye başlanmış, çağlar ilerledikçe gelmiş ve meraklı turistlerin ve Avrupalı seyyahların dahi ilgisini çekmiştir.

Büyük bir mistik olan Rumi'nin eserlerini tetkik ettiğimizde, bu eserlerde Rumi'nin semaya çok önem vermediğini düşünebiliriz. Rumi hakkında yazılan hagiyoğrafik yazılarda semaya daha çok önem verilir. Rumi yazılarında semadan bahsetmiştir ama bu metinde düşünüldüğünden azdır. Başyapıtı olan Mesnevi'de sema sözü geçer ama oldukça az sayıda. Sema ile ilgili terimlere de oldukça az değinilmiştir. Rumi bir diğer şiirsel ve mistik eseri olan Divan'da ise semayı övmektedir. Bausani eserinde şöyle yazar:

Sema, yaşayanların ruhuna selamet verir ve sadece gerçekten ruha sahip olanlar onu bilirler. Bir hapishanededir insanlar, uyanmak isteyen uyanır yalnızca. Düğün, şölen olduğu zaman yap semayı, cenaze ve yas olduğu zaman değil. Kendi varlığını bilmeyen kişi, bakışları inciden bir ay gibi saklı olanı tanımayan kişi semayı da tamburu da ne eylesin? Sema sevgiliyle bir olmak içindir! Yüzleri hep Kible'ye dönenlerin seması bu dünya ve öteki dünyadır. Halka olup sema dönenlerin ortasında ise Kâbe vardır! Eğer şeker kaynağı arıyorsa bulacaksın; eğer tek bir şeker istersen sana bedelsiz verilmiştir (Rumi, 1980, s. 78 -79).

Rumi bu şiirinde de büyük bir itina ile kendine has terimleri ve dili kullanmıştır. Rumi'nin bu düşüncelerinden yola çıkarak semanın onun için Allah için yapılan birinci derece önemli ve temel bir ibadet olduğunu düşünebiliriz. Semanın arka planında bu adamın tutkuyla aradığı Allah gizlidir. Rumi semanın fiziksel olarak icrası konusunda da edebi tasvirler kullanmış ve sema sırasında yapılan hareketleri açıklamış; ancak onun bir ibadet olarak değerini düşürmemiştir. Rumi semadan bahsederken özellikle tarikatına ilişkin terimleri istisnai durumlar haricinde kullanmamıştır. Dans terimleri kullandığında, da semanın içeriği-

ne değinmemiştir. Rumi hakkında yazılan hagiyoğrafik yazıların sema uygulaması hakkında kendi yazılarından daha aydınlatıcı olduğu söylenebilir. Müritleri de görkemli sema merasiminin özünü bu yazılardan öğrenir. Rumi'nin sema sayesinde Allah yolunu nasıl tecrübe ettiğini ve geliştirdiğini öğrenip Mevleviler olarak aynı intisap yolunda nasıl ilerleyeceklerini keşfederler.

Rumi'nin ardından oğlu Sultan Veled de bu töreni geliştirmekten geri kalmamıştır. Görkemli merasimin başında, semadan önceki üç tur yürüyüş ve selamlama Sultan Veled'e atfedilir. Sema töreninin tarih içerisindeki gelişimi hakkında yazılmış olan eserler nadirdir. Çünkü tüm törenler gibi sema da uygulama yolu ile aktarılmıştır, yazı yolu ile değil. Mevlevi semasının, yani çoğu zaman "mukabele" (*ruhsal buluşma*) denen bu törenin asırlar içinde geliştiği bilinmektedir. Semanın gelişimi konusunda yapılan tarihi çalışmalar, Pir Adil Çelebi'nin (ölm. 1460) sema törenini açıkladığı eseri ve İtri Dede'nin (ölm. 1712) eseri bestelemesi ile bir temel kazanmışlardır. İsmail Ankaravî'nin kaleme aldığı *Minhâc'ül-fukarâ* adlı eseri de mukabele, yani sema töreni hakkında bir hayli bilgi içeren -referans alınacak- bir kaynaktır. Bu eserde semanın özellikle sembolik ve mistik anlamı üzerinde durulmakta, törenin akışı ve aşamaları hakkında az bilgi verilmektedir. Ankaravî, eserinde "Devr-i Veled" ve "Üç selam" aşamalarından söz eder. Aynı tören içindeki iki farklı kısımda dervişler üç tur atarak birbirlerini selamlar ve sema halkasını oluştururlar. Ankaravî'nin bu yazısı, 17. yüzyıla gelindiğinde dahi sema töreninin değişim yaşadığını ve ancak 18. yüzyıla gelindiğinde son halini aldığını ve törenin bu halinin seyyahların 19. yüzyılda tuttukları güncelere girdiğini ispatlamaktadır. 19. yüzyıldan itibaren sema töreni en mükemmel halini almıştır ve 20. yüzyılda, Cumhuriyet döneminde bu törenin detayları birçok kez kayıtlara geçmiştir. Sema hakkında yazılan detaylı yazılar çok eskilere dayanmaz. Bu yazılar, semanın res-

mi olarak yasaklandığı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılında kaleme alınmışlardır. Bunlardan en önemlilerinden biri Resuhi Baykara (1959) tarafından yazılmıştır. Bu antik geleneğin son mirasçılarından olan Baykara, anılarını bir araya toplamış ve semanın icrası hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Yazar, semanın bir gün tekrar icra edilebileceğini ve o günlerde her şeyi en azından yazıya geçirebileceğini biliyordu. Nitekim izleyen yıllarda halk bilimi (*folklor*) bu hatıraları canlandırmak istedi; ancak tören hiçbir zaman tarikatların kapatılmasından önceki gibi olmadı. Mevcut kaynaklar tetkik edilirse görülür ki Mevlevi seması asırların geçmesi ile bir törene dönüşmüş ve anlık duygusal değişikliklere göre törenin gidişatına müdahale edilememiştir; ancak insanları daha da hayran bırakan bir estetik karaktere bürünmüştür. Semanın asırlar içindeki törensel değişimi pek etüt edilen bir konu olmasa da sembolik ve mistik değişimi ile detayları, dervişlerin yaşadıkları mistisizmin yorumlanması için sağlam bir temeldir. Mevleviler gibi dini bir tarikatın böylesine bir merasiminin olması, hiç şüphesiz dönemin sosyal ve politik ortamlarında da ilgi çekici görülmüştür. Tarihçilerin araştırmaları, Sufi tarikatının bu merasiminin, Hristiyanların ayinleri gibi toplum ve politika üzerine etki yaptığını savunurlar. 1666 yılında Sufilerin sema yapmaları yasaklandı ve bu yasak da imparatorluğun en üst mercisi olan padişah tarafından koyuldu. Bu yasaklamadan tam otuz yıl önce, Ankaravî, yazılarında semanın alelade bir dans gibi tarif edilmemesi gerektiğini yazıyordu ve muhtemelen bunu yazan yalnızca o değildi. Sema dini bir merasim olduğu için hiçbir zaman eleştirilmemiş ve politik tartışmalara malzeme olmamıştır. Bu merasimin devamı sırasında ilk çağlarda anlık değişiklikler yapılabilse de 19. yüzyıldan sonra bu değişiklikler yapılmamış, bu değişikliklere İslam şeriatı uzmanları ve vaizler karşı çıkmışlardır.

Sema Ayin-i Şerifi

Sema Ayin-i Şerifi belli makamlarda çalınan müzik eşliğinde icra edilen, çeşitli aşamalardan oluşan bir törendir. Bu tören haftanın belli günlerinde icra edilirdi ve her Mevlevi tekkesinin sema günleri farklıydı. Tarikatların kapatılmasından birkaç yıl önce, 1919 yılında Yeşilzade Mehmet Salih tarafından kaleme alınan *Tekkeler Rehberi* (*Rehber-i Tekaya*) isimli eserde belirtildiğine göre, Galata Mevlevihanesi'nde ve başkentin tüm diğer Mevlevihanelerinde sema önemli dini bayramların arifelerinde ve Cuma günleri icra edilirdi. Mevlevilerin semaya ruhsal olarak hazır olmalarının yanı sıra, sema yapabilmek için de teknik eğitim almış olmaları gerekmektedir. Salon sorumlusu olarak tanımlanan *meydancı*, dervişlerin namaz için gereken abdesti almalarını buyurur ve birlikte üç kez Fatıha okurlar. Tüm dervişler sikkelerini giyerler ve meydancı herkesi ezan okuyarak duaya çağırır. Dervişler daha sonra daire ya da sekizgen biçimli semahaneye girerler.

Dervişlerin semahaneye giriş sırası tarikatta ne kadar eski olduklarına bağlıdır. Kendilerine ayrılan koyun postunun üzerinde diz çökerler. Şeyhlerinin postu kan kırmızısı renktedir. Dervişler şeyhlerinin sol tarafına sıralanırlar; çünkü salonun sol safı ruhların yaratıldıktan sonra bedenlere inişini simgeler. Şeyhin bulunduğu sağ taraftaki saflar ise ruhların ilahi kaynağa dönüşünü simgeler. Dervişin esas ödevi de bu dönüştür. Şeyhin bulunduğu yer Rumi'nin yeridir. Aynı zamanda bu yer Peygamber'in ve Allah'ın da makamını simgelemektedir. İnanıçlı ve özellikle şeyh, Allah'ın dünyadaki vekilidir. Şeyhin yanında Mevlevilerin başı ya da "Aşçidede" denilen zat bulunur. Bu zat, Mevlevilerin ruhsal eğitimlerinden ve derviş adaylarının içsel dönüşümlerinden sorumludur. Mutfakın sorumlusu odur ve sema töreninin akışı da ona bağlıdır. Bu mutfakta alınan eğitim ve çile, semanın kalbi olduğu

anlamına gelir. Sema töreni ile mutfakta çekilen çile arasındaki bağ görülrse, sema eden dervişlerin mutfakta "piştikleri" düşünülebilir. Bu ruhsal eğitim programını öğrencilerine Rumi kendisi önermiştir: "Lütuf bulun, değişin ve sonunda Allah aşkı ile yanın." demiştir. Burada bahsedilen içsel değişim, Sufilerin sema törenlerinde ifşa olmaktadır. Salona önce Aşçıdede, semazenler, mezarıcı dede, diğer dedeler ve en son derviş adayları girerler.

Salonda müzisyenlerin yerleri ayrıdır. Müzisyenler, bazı tekkelerde balkon ya da kapalı locanın ortasında bulunurlardı. Tarikata ait olmayan kişiler de semayı bu bölmeden izlerlerdi. Tören başladığında müzisyenler yerlerinde olur. Tüm Mevleviler -*semahaneye girdiklerinde*- müzisyenlerle birlikte eğilerek şeyhi selamlarlar. Bu ilk selamlamadan sonra Mesnevi'den bazı bölümler ve Fatiha suresi okunur. Bu sure Kur'an-ı Kerim'in ilk bölümüdür. Bu girişten sonra törenin ilk kısmı başlar. Bu anda tüm semazenler üç kez dönerek birbirini selamlar. Bu selamlama sırasında ayin boyunca eşlik edecek olan müzikten bir parça, yani bir peşrev çalınır. Bu müzik tarzı Pers Kültürü'nde çok yaygındır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu armoniler dört kıta bir nakarat olarak icra edilir. Törenin ilk kısmı, semazenlerin ağır ağır yürüyerek birbirlerini selamlamaları ile geçer. Şeyh bir adım öne ilerler ve hafifçe sağa döner. Aşçı dede, şeyhin hemen arkasındadır ve birinci semazene başıyla selam verir. Bu selamlama sırasında her semazen Rumi'ye atfedilen postun önüne gelir ve eğilerek ardındaki semazeni başıyla selamlar. Bu dairesel yürüyüş ağır ağır ilerler. Sema ayininin ilk kısmı budur ve bu kısma "Devr-i Veled", yani "Veled Dönüşü" denir. Bunun sebebi, bu kısmın Rumi'nin oğlu Veled tarafından eklenildiğine inanılmasıdır.

Semahane içerisinde yapılan bu üç törensel dönüş, Kur'an'ın kaynağına ve iman tecrübesinin temellerine ilişkin üç önemli olguya ilişkindir. Kur'an, mutlak bilgi, mutlak umut ve mutlak tecrübeden bahseder.

Mevleviler, sema ayininin başlangıcında yaptıkları üç selamlama dönüşü ile kendilerini Hakikat'e kavuşturacak olan içsel dönüşümü "sahneye koyarlar". Peşrev bittiğinde "Devr-i Veled" de son bulur ve sema boyunca eşlik edecek olan başka bir müzik tarzı, "taksim" başlar. Taksim, "Doğu makamı"nda icra edilen, aynı ritimde devam etmeyen ve çeşitli geçişlerden oluşan bir armonidir. Taksim bittiğinde bazı ayetler okunur, dervişler secdeye yatarlar ve elleri ile yere vururlar. Sırtlarındaki siyah hırkayı çıkarırlar ve "Tennure" ya da "Destegül" denen beyaz giysi ile kalırlar. Bu giysi diriliş gününü sembolize etmektedir.

Bu andan sonra Ayin-i Şerif'in ikinci kısmı başlar. Bu kısımda Mevleviler semahaneye yayılırlar ve kendi etraflarında dönerler. Buna sema kısmı denir ve dört kez tekrarlanır. Semaya başlamadan önce her Mevlevi'nin sol eli sağ omzunu, sağ eli de sol omzunu tutar. Bu şekilde eğilerek şeyhi selamlarlar. Bu nazik ve dengeli eğilme şeyhe büyük bir saygı ile bağlılığın simgesidir. Bu selamlamadan sonra Mevlevi sema etmeye başlar, ağır ağır kollarını açar, hayatı kollarının arasına alır, tüm yaratılanı kucaklar.

Sema sırasında kollar açıktır. Sağ elin içi gökyüzüne bakar, sol el ise yere bakar. Bu hareket, tüm zamanlar boyunca gezgin ve turistleri etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir. Mevlevi geleneği sema için ilk başlarda bu yorumda bulunmasa da, şu anda sema konusunda yapılan en yaygın yorum Mevlevilerin vecit halinde ellerini yukarı kaldırdıkları sırada Allah'ın aşkını kabul ettikleri ve aşağıdaki elleri ile bu aşkı tüm yaratılanlara yaydıkları şeklindedir. Bu yorum hiç şüphesiz yanlış değildir; ancak Sufi Ayin-i Şerif'in gerçek mesajı ile birlikte değerlendirilmelidir. Kolların açılması, bir elin göğe, bir elin de yere bakması ile Mevlevi Arap alfabesinin iki harfine, "lam" ve "mim"e dönüşür ve bu iki harf "yok" anlamına gelen "la" hecesini oluşturur. Arapça bu kelime, İslam'ın iman kuralı olan "Lâ ilâh illâ Allah", yani "Allah'tan başka ilah

Sema eden Dervişler: modern bir tasvir.

DÖNEN EDEN BİR İLAH: SEMA

yoktur” sözünü simgeler. Sema yapmakta olan Mevlevi, inancı ifşa etmektedir. Dört fasıl halindeki bu sema sırasında durmaksızın Allah’ın adını tekrarlar. Nitekim sema, Allah’ın adının hatırlanıp tekrarlanarak zikir yapılan bir çeşit ibadettir. Zikir de Sufi öğretisinin temel öğelerinden biridir.

Dervişler hep aynı makamda çalınan müziğin eşliğinde öncelikle üç fasıl halinde sema ederler. Her sema faslından sonra şeyhe eğilerek selam verirler. Üçüncü fasıl bittikten sonra dervişler postların olduğu yere gitmezler, yerlerinde kalırlar ve şeyhe selam verirler. Dördüncü fasılda dervişlerin ortasında şeyh için bir yer bırakılır. Şeyh bu ana kadar yerinde sabit kalmıştır. Bu son fasılda şeyh dervişlerin ortasında gelir ve o da sema eder.

Şeyhin seması diğer dervişlerin seması gibi hızlı ve hafif değildir. O daha ağır bir şekilde döner. Tüm dervişler onun etrafında sema etmektedirler. Şeyh bu durumda tarikatlarının kurucusunu, Peygamber’i ve tüm semazenlerin dönmeyi arzuladığı kaynak olan Allah’ı simgelemektedir. Bu son dönüş, ilk üçünde olmadığı kadar hızlı ve görkemlidir. Sona doğru müzik ve ritim ağırlaşır, Mevlevilerin giysilerinin oluşturduğu mükemmel dairelerin sürtünmesi bu sessizlikte duyulur. Bu an kaleme alan gezginler, hatıratlarında semazenlerin dördüncü selamı dönerken vecit halinin zirvesinde olduklarını ve müziğin artık yerini sessizliğe bıraktığını, beyaz eteklerin birbiri ile sürtünme seslerinin duyulduğundan bahsederler. Müzik sona erdiğinde semazenler birkaç dakika müziksiz olarak dönmeye devam ederler. Bunun akabinde şeyh de dervişler de yerlerine dönerler ve “Ayin”in ikinci aşaması son bulmuş olur. Artık kapanış aşamasına geçilmiştir. Fatıha okunur ve semazenlerin hocası tüm Sufi ve müminler için dua eder. Duanın konusu hastalar, askerler ve yöneticilerdir. Son olarak şeyh, Arapça üçüncü tekil kişi “O” anlamına gelen “Hü” kelimesini sondaki sesli harfi (u) uzatarak söyler.

Buna semazenlerin hocası ve vurmali enstrümanların başındaki müzisyen cevap verir. Daha sonra herkes "Hû" çeker ve şeyh salondan ayrılır. Şeyhi dervişler izler ve en son müzisyenler çıkar. Eski bir geleneğe göre semanın ardından birbirlerini selamlayan semazenler, semahaneden çıkınca tekkenin mezarlığına giderler ve burada derin bir meditasyona dalarlar, sema ile harcadıkları enerjiyi geri kazanmaya çalışırlardı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1925 yılında bütün tarikatları kapatıp Sufi ibadetlerini yasakladığı zaman sema da büyük bir darbe aldı. Bu yasak ile bugün izlenen semanın tarikatın devamı ile bize aktarılan bir uygulama olmadığı söylenebilir. O tarihte tüm merasimler yasaklandığı için izlediğimiz sema ayinlerinin aslına ne kadar uygun olduğu bir muammadır. Bugünün ziyaretçi ve izleyicilerin en çok sordukları soru bu ibadetin geçerliliğidir. Tarihte Ayin-i Şerif hakkında yazılan ve aktarılan tanımlarına bakarak buna kesin bir yanıt verebiliriz. 20. yüzyıla kadar bu sema ayinleri konusunda Avrupalı seyyahlar dışında yazı yazan olmamıştır, çünkü bu ibadet dervişler tarafından yaşanıyor ve aktarılıyordu. Bu törenleri yazıya dökmeye gerek de yoktu, çünkü dervişler tecrübeleri sayesinde semayı teorik ve pratik olarak tüm yönleri ile tanıyorlardı. Bu kültürü ve ruhaniyeti yayan şeyhler, ruhsal yetkileri ile birlikte semanın icrasındaki sırları da aktarıyorlardı. Ancak tarikatların kapatılmasından sonra sema ile ilgili bilgilerin yazılı olarak bırakılması zorunluluğu doğdu. Tarihsel bir bakış açısı ile denebilir ki, bugün binlerce turistin izlediği sema törenleri, antik bir merasimin yeniden canlandırılma denemesinden fazlası değildir. Diğer taraftan artık bir canlandırmadan öte olmayan bu merasimlerde bile semboller, değerler ve aslına ait olan gerçek öğeler mevcuttur. Batı dünyasında gün geçtikçe daha çok ilgi uyandıran bu fenomen antropolojinin de konusu olup, Doğu ve İslam kültürlerinin sembolü olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Sembolizm ve Vecit Hali

"Sema", "Ayin-i Şerif" ya da "Mukabele" denen tören gerçek bir dini merasimdir ve "dans gösterisi" olarak tanımlanması çok güçtür. Sema, zaman zaman doğru olmayan bir şekilde "Sufilerin dansı" olarak tanımlansa da, bu tanım merasimin dini ve sembolik içeriğini ifade etmemektedir. Sufiler, törenler ile ilgili tanımlar yapılırken "raks" kelimesinin kullanılmaması için özel bir çaba göstermişlerdir. Raks, müzikle birlikte hareket ve dans etmek anlamına gelirken, Mevleviler sema için "düzenli bir şekilde dönmek" anlamına gelen "Devran" kelimesini kullanmışlardır. Rumi'nin mistik dünyası ile ilişkili olan ve asırlar boyunca itina ile icra edilen bu merasimi anlamak, tercüme edilen terimlerle oldukça güç. Mevleviler de Sufiliğe bağlı diğer tarikatlar gibi Sufiliğin bu temel ibadetini savunmuşlar ve sahip çıkmışlardır. Semazenler, insanlar tarafından yanlış anlaşılabilen sema törenini açıklayabilmek için sembollerini öne çıkaran bir tutum gösterdiler. Tarikatın ilk dönemlerinden beri semanın sembolik olarak yorumlanması Mevlevi Tarikatı'nın iç doktrininde önemli bir yer tutmuştur. Sema'nın yorumlandığı metinler bu mistik sembolizm üzerine kurulmuştur. Ankaravî'nin metinlerinde de bu geçerlidir. Ankaravî'nin yazıları okunduğunda, semanın yalnızca sembolik olarak yorumlanarak ele alındığı görülür. Dervişler semanın sembolik anlamına ne kadar aşına olursa, sembollerle temsil edilen hakikati o kadar çok tecrübe ederler. Sema, Kur'an-ı Kerim'de izah edildiği gibi Allah ile yaratılan arasındaki ilişkinin (mithak) hatırlanmasıdır. Semada bir araya gelen Mevleviler, Allah'ın yaratılanlara Kur'an-ı Kerim'de sorduğu şu soruyu düşünürler:

"Rabbimiz ben değil miyim?" (Kur'an, 5. Sure, 172. Ayet)

Sema Ayini'nin tamamının konusu, İslam öğretisinde bahsedilen

Allah ile yarattıklarının biatleşmesinin hatırlanmasıdır. Ankaravî de bu düşünceden yola çıkarak eserlerinde semayı yorumlarken, sema sırasında icra edilen göksel müzikleri Cennet Bahçesi'nin müziklerine benzetir. 17. Yüzyılda Galata Mevlevihanesi'nin şeyhi olan Ankaravî şöyle yazmıştır:

"Mukabele (*Sema Ayini*) günü, bu Geçiş Cenneti'nin sahibi olan mürit ve dervişler bir araya gelirler. Allah'ın anısının ve ilahi düşüncesinin olduğu bahçede kalpler, ruhsal yaşamın güllerine ve bir olma sırrının sümbüllerine doycak." (*Ankaravî, 1840, s. 68*)

Semada dervişler çalınan müzik ile coşarlar:

"Kutsal tahtındaki Yüce Allah, cennet ağaçlarında asılı zillere hafif bir esinti gönderir. Rüzgâr zilleri titrettiğinde o kadar hoş bir ses çıkar ki, bu dünyanın sakinleri o sesi duysalar zevkten ölürlər." (*agy, s. 69*)

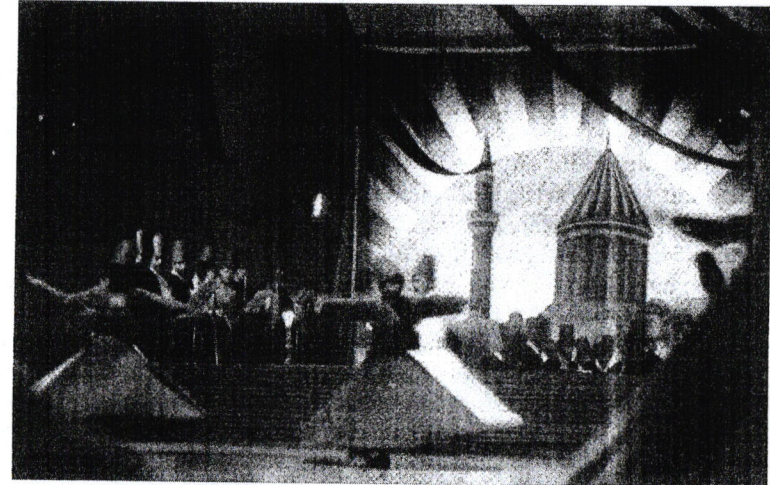
Ankaravî, burada müziğin cennetteki etkisinden bahsediyor ve bu konuda ortaçağda ortaya çıkmış bir felsefeye atıfta bulunuyor. Bu felsefeye göre, gezegenler evrende hareket ederlerken bazı sesler çıkarır ve bu sesler dünyaya müzik olarak ulaşır. Semada icra edilen müzik de bu göksel müziğin bir taklididir. Ankaravî'ye göre sema törenlerinde yalnızca enstrümanlarla yapılan müzik gökseldir ve sembolik olarak cenneti hatırlatmaktadır. Sema, cennetteki göksel yaşantının yeryüzünde yaşanmasıdır ve yeryüzündeki cennetten göklerdeki cennete sembolik geçiş için "müzik" bir araçtır. Sema töreninin tamamı yaradılıştaki biatleşmenin yeniden kurulması ve yaşanmasıdır. Başka bir deyişle sema, "berzah"ın, yani iki dünya -dünya ve cennet- arasındaki bölgenin var olduğunun tecrübe edilmesidir. Sema ibadeti ile Mevleviler özel bir ruh haline erişirler ve bu ruh halinde iki dünyada da var olabildikleri mistik bir boyuta geçerler.

Mukabele, yani Sema Ayini, daha kolay kavranabilecek semboller

de içerir. Öncelikle Mevlevilerin İlahi Kaynak'a dönmelerini simgeleyen merkez ve nokta kavramları tören boyunca ön plana çıkmaktadır. Tören boyunca nokta, merkez ve gökyüzü devamlı akıllara gelir. Sema mazenin yaptığı dönme hareketi insanın devamlı olarak İlahi Birlik'e doğru yolculuk ettiğini temsil eder. Hatta semanın daireselliği Sufilerin İlahi Birliğe ve Tanrı ile Birlik'e (*tevhit*) dönme isteklerini sembolize eder. Tevhit, İslam doktrininde temel bir konudur. Ankaravî, eserinde bu konuyu derince ele almıştır:

"Varoluş daireseldir. Öyle ki, Birlik düşüncesi (*tevhit*) için dünyanın ve insanların yaradılışından beri dairesel bir yol izlediği varsayımı kurulabilir." (*agy s. 70*)

Tanrı geometrik olarak tüm yaratılanların doğdukları yer şeklinde tanımlanabilir. Bu yüzden sema ibadeti koreografik olarak direkt bir

Şeb-i Arus'ta yapılan bir sema merasimi.

şekilde İslam'ın inanç kaidelerini temsil etmese de, içerdiği işaret ve sembollerle birlikte bütün mukabele Tek Allah inancının görkemli bir şekilde kutlanmasıdır. Dairesel ya da sekizgen olabilen semahane de ruhun Allah'tan çıkmasını ve geri dönüş soluşunu simgelemektedir. Semahanede yapılan her yürüyüş ve sema dönüşü ruhun mistik yolculuğunu ve geldiği kaynağa geri dönme özlemini ifade eder. Mevlevi giysisi, başlığı, kapanan kollar ve bedenini Arapça oluşturduğu "yok" (la) hecesi Tek Allah inancını yansıtır. Sema'nın kaynağa dönüş olarak yorumlanması bir başka konuya, "içsel yolculuk" konusuna da kapı açar. Merasim, insanın Mutlak Olan'ı arayış haccına dönüşür. Bir diğer taraftan mukabele, Kâbe'nin etrafının tavaf edilmesine de kolaylık la benzetilebilir. O da içsel bir haclıktır ve İslam'ın şartlarından olan haccın bir sembolüdür. İçsel yolculuk ve intisap merasimi, Mekke'ye yapılan hacılıkta sembolik olarak iç içe geçer. Sufilerin iç yolculukları, zirvesi sema olan bir intisap yolu olarak görülmektedir. Ancak "sema" Batı geleneğindeki ezoterik ritüellerden çok farklıdır. Tarikat mensupları semayı icra ederken sadece bazı sembol ve gerçekleri sahneye koymakta değil, tarikatta ulaştıkları ruhsal durum ve mertebeleri de ifşa etmektedirler. Nitekim törende yer alan dervişlerin hepsinin özel bir pozisyonu ve mistik bir hiyerarşik rolü vardır; şeyh, semazenlerin hocası ve değişik mertebelerden semazenler gibi.. Törenin icrasında, mevcut olan intisabi kademeler açıkça görünür. Bu ezoterik yolculuğun en önemli temeli mistik olarak ölmektir. Peygamber'in "Ölmeden önce ölünüz" sözü, Sufi geleneğinde ve Sufiliğin hayat ve ibadetinde, özellikle de mistik ölümün sembolize edildiği Mevlevi sema ayininde gerçekleşmektedir. Mevleviler, sema ederken kötü niyetlerinden arınırlar ve kişisel tutkuları tamamen ortadan kalkar. Bu mertebeye ulaşan dervişin seması gerçekten kutsaldır ve saf olmayan her türlü niyetten arınmıştır. İbni Arabi ve Mevlevi ekolüne göre üç tür sema vardır. Birincisi doğal

sema'dır. Yapılma amacı fiziksel fayda görmek ve izleyenlerde hayranlık uyandırmaktır. Eğer Mevlevi bu ruh hali ile sema yaparsa, müminler için olumlu olan bu ibadetin değeri zarar görür. İkinci tür sema ruhsal sema'dır ve ruhsal ve fiziksel (*psikofizik*) fayda için yapılır. Sema ibadetinde birçok uğraştırıcı hareket vardır. Fiziksel olan bu hareketlerin her birinin sembolik olarak bir karşılığı vardır. Bu sema türü yalnızca ruhsal fayda sağlamak için dervişlerin yaptıkları sema'dır. Ruhsal sema kötü bir şekilde eleştirilmez. Bu semayı icra eden dervişler dünyaya ruhsal gözlerle bakarlar ama daha ilahi semaya dönüşmemiş ve sadece onun bir taklididir. Son sema türü ilahi sema'dır. İlahi sema mükemmel olan sema'dır. Dervişler sema'nın ilahi yönünü kucaklarlar. Bu semayı icra edenler evreni Allah'ın duyusu ile duyar, Allah'ın bakışı ile bakarlar. İlahi daire düşüncesi ve sema'nın mükemmelliği arasında bir bağ vardır. Galata Tekkesi'nin şeyhi olan Ankaravî şöyle diyor:

"Düşüncesinde her şeyi kapsayan Allah'ı gören ve tanıyan kişinin intisap yolculuğu dairesel bir yolculuktur." (agy, s. 7)

Bu ruhsal mertebeye erişebilmek için Mevlevi'nin kendisine, kişisel tutkularına ölmekten, yok olup Allah'ta kaybolmaktan başka seçeneği yoktur. Ankaravî kendi intisap yönteminde bunu açıkça söylemektedir:

"Eğer derviş tarikata zıt olan eylemler içerisindeyse ya da başka bir Sufiye yönelik olarak kalbinde nefret besliyorsa, bu eksikliklerle semaya girmesi mümkün değildir." (agy, s. 46)

Mevlevi seması, benliği ve ruhu ölüme götüren tutkuların ortadan kalkmasına ilişkin olan Sufi geleneğinin bir uygulamasıdır. Bu merasimin icrasındaki dışsal hareketler, örneğin şeyhi saygıyla selamlamak, elini öpmek, önünde eğilmek nefsin ölümüne ve ilahi semaya ulaşmaya işaret eder. Tüm bu hareketler mistik ve intisabi ölümle, "fenâ" ile ve Allah'ta hiç olmakla ilgilidir.

Bu yorumsal düşünceleri ortaya çıkaran ve temeli sembolojik olan mantığa göre bu ilahi merasim, dervişin yaratıcı Allah'ın akımına ve enerjisine katılmasıdır. Bu, Sufilerin Allah'ı kişisel olarak aramalarını sağlayan aşktır. Sufilikte Allah aşk ve tutku ile, daha doğrusu aşk ve enerji ile aranır. Bütün yaratılanlar bir akım halinde yaratıcılarına ilerler. Mevleviler de sema sayesinde bu ilahi enerji akımına katılmakta, cezp ve vecit halindeki dünyayı simgelemektedirler. Bu yüzden sema sırasında ve sema öncesinde kendisini Kaynak'a sevk eden bu ilahi akımı düşünür, hareket etmeye başlar ve evrenin hareket etmesini sembolize eden semasını gerçekleştirir. Bugün sema temsillerini izleyen Müslümanlar da Avrupalılar da etkilenmekte ve hayran kalmaktadırlar... Sufi, kutup noktasına benzemekte, güneşin etrafında dönen gezegenler gibi dönmektedir.

Merasim birçok açıdan incelenmesi gereken sembollerle doludur. Sema, izleyen Müslümanlara imanlarının temel bir konusunu, Allah'ta bir olmayı hatırlatmaktadır. Nokta, daire ve dönme sembolleri Avrupa dini kültürü, Hristiyanlık düşüncesi ve sembolleri ile de ilişkilidir. Bu sembollerin anlamı Avrupa'da unutulsa da, geometrik öğeler ve ilahi dil metaforu içeren bu uygulama sayesinde yeniden bir ilgi artışı olmuştur. Sema, sembolik ve estetik bir ifadedir ve içercisi mesaj hızlıca analiz edilemez. Tören izlendiğinde görünür ki, içeriğinde klasik Sufi düşüncesini yansıtan birçok sentez bulunur. Bu yüzden semanın gizli anlamını anlamak isteyen herkesin bu intisap yoluna girmesi kaçınılmazdır.

Mevleviler, sembollerde gizli olan hakikatlerin yanı sıra özel bir eğitim almadan sema edemezler. Ankaravî bu konuda, "Mukabelenin içerdiği semboller o kadar çoktur ki, yeterli açıklamayı yapmak için bir kitap dahi yazılsa yeterli olmaz." demiştir. Mevlevi seması ve içerdiği semboller hakkındaki bu bölümü en iyi Ankaravî'nin bir itirafını alınılabiliriz:

"Yüce Allah bu zavallı adama uzun uzun konuşup semboller, konuşmalar ve sırlardan da öte birçok şey öğretmiştir. Bu yazının konusu semayı detaylı olarak anlatmak değildir. Ne de olsa akıllı insanlar simgeler ve ufukta görülen hedef yeterlidir. Allah her şeyi daha iyi bilendir." (agy, s. 75-6)